

EXPLOATAREA ANIMALELOR ÎN AȘEZAREA DE EPOCA BRONZULUI (CULTURA TEI) DE LA MILITARI – CÂMPUL BOJA (BUCUREȘTI)

Georgeta El Susi*

Cuvinte cheie: cultura Tei, arheozoologie, creșterea animalelor, vânătoare, oase prelucrate

Keyword: Tei culture, archaeozoology, animal breeding, hunting, worked bones

Situl arheologic Militari-Câmpul Boja a fost localizat în partea de vest a Municipiului București, în cartierul Militari, la sud de Lacul Dâmbovița, pe ambele laturi ale străzii *Câmpul Boja*. În vechime, acesta ocupa terasa înaltă a râului Dâmbovița, ceea ce reprezintă astăzi malul drept al Lacului Morii/Ciurel¹. Cu ocazia cercetărilor arheologice s-au prelevat două loturi faunistice; primul incluzând 204 oase de animale a fost publicat în anul 2000². Al doilea eșantion provine din campania 2014 însumând doar 72 fragmente, databile tot în bronzul mijlociu (cultura Tei III)³. Un alt lot faunistic, de la Popești (jud. Ilfov)⁴ vine să completeze inventarul materialelor osteologice din situri ale culturii Tei. Deși există destulă informație arheologică asupra comunităților Tei, sub raport paleoeconomic, aceasta este deficitară, motiv pentru care am considerat utilă publicarea oaselor din campania 2014. În același timp, am încercat să integram rezultatele analizelor de faună, existente până în prezent, în contextul mai larg al bronzului mijlociu din areale conexe.

Potrivit repartiției pe specii (Tabel 1, Fig. 1), din cele 72 piese, 15 sunt așchii neidentificabile, patru sunt coarne de cervidee cu urme de prelucrare/folosire și 53 sunt resturi determinate complet. Pentru a facilita interpretarea datelor în contextul actual am recalculat frecvențele speciilor din lotul

* Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca, str. M. Kogălniceanu, 12–14, e-mail: getasusi@yahoo.com

¹ Negru 2007, 20–25.

² Negru *et alii*, 2000, 154.

³ Negru *et alii* 2000, 26.

⁴ Haimovici 1963, 147–156.

publicat în anul 2000⁵, procentajele regăsindu-se în Tabelul 2. Datele din cele două tabele sugerează următoarele aspecte comune: ponderea mică a vânatului (sub 5% pe resturi și sub 10% pe indivizi); frecvența mică a câinelui (1–2% pe resturi, 4,7–7% pe indivizi); ponderea crescută a calului, mai ales în lotul din 2000. Acesta înregistrează 5,6–6,5% pe fragmente și 7–9% pe indivizi. În rest, taxonii domestici comportă frecvențe aleatorii. De pildă, ca număr de resturi, în lotul 2000, oaia și vita prevalează cu 33,76% și 31,17%, porcul fiind mai puțin (22,08%). În lotul 2014 vita predomină cu 71,7% ca resturi (NISP), porcul și ovicaprinele înregistrând foarte puțin, 11,32% și 7,55%. Ca număr minim de indivizi (NMI), în statistica eșantionului 2000 suinele prevalează cu 42,86%, fiind urmate de bovine cu 23,81%, restul speciilor având contribuții modeste. În cazul eșantionului nostru, procentajele se împart aproape egal între cele trei mari grupe de animale domestice, înregistrându-se o ușoară prevalență a bovinelor (35,72%). Procentajele, în aparență sunt derutante și nu oferă o imagine clară asupra paleo-economiei comunităților Tei, confirmând încă o dată caracterul aleatoriu al informațiilor oferite de loturile faunistice mici. Ca atare, pe baza datelor oferite de materialul în discuție putem să aducem, în primul rând, informații utile asupra taliei și conformației corporale, a vârstelor de tăiere, prezenței unor taxoni sălbatici în arealul de vânătoare al comunităților respective.

Bovinelor le aparțin 38 fragmente osoase (71,7%) provenind de la cinci exemplare (35,72%), sacrificate în următoarele stadii: doi indivizi sub 2–2,5 ani (două fragmente de metapodii neepifizate distal și alte piese de subadulti), un individ în jur de 2,5–3/3,5 ani (metatars cu sutura distală vizibilă), un altul pe la 6–9 ani (mandibulă cu M2-j, M1-k) și un altul (animalul castrat) peste 3–4 ani. Utilizarea vitelor la tracțiune a fost sugerată, în primul rând, de metapodul de castrat, cât și de prezența a două falange cu exostoze (Fig. 3/c). Este vorba de aceleași piese ce prezintă perforație pe fața plantară (Fig. 8/c).

Puținele date metrice permit următoarele observații asupra morfometriei bovinelor. Pe baza unui metacarp întreg (Fig. 3/a) s-a estimat o talie de 130,5 cm (Matolcsi). Se pare că este vorba de un exemplar castrat. Pe materialul de la Popești s-au estimat două valori ale taliei: 102,5 cm pentru o femelă și 131 cm pentru un castrat⁶. Cele câteva dimensionări ale oaselor de bovine de la Militari-*Câmpul Boja* indică exemplare destul de robuste (probabil masculii); femelele par mai gracile și scunde, dacă luăm în discuție oasele de la Popești. Printre resturile din lotul nostru am identificat un radius distal (Fig. 3/b), cu lățimea distală/diametrul distal de 86/58,5 cm. Am fost tentată să-l atribui unui bour însă, prin analogie cu piese similare din epoca bronzului, l-am clasat

⁵ Negru *et alii*, 2000, 164, Tab. 5.

⁶ Haimovici 1963, 150. În ambele cazuri am recalculat taliile vitelor de la Popești, utilizând coeficientul Matolcsi.

în grupa domestică. De pildă, la Carei-Bobald (cultura Otomani), un radius distal cu valori de 80/50 mm provine de la un mascul domestic, cu o talie de maximum 118,2 cm⁷, valori apropiate, ceva mai mici (78,5/48 mm), înregistrându-se la Pietroasele-Gruul Dării⁸. Pentru epoca bronzului S. Haimovici dă ca limită extremă a lăţimii radiusului distal valoarea de 86 mm⁹.

Tabel 1. Frecvenţa speciilor în lotul 2014 de la Militari-Câmpul Boja

Specii	NISP	%	NMI	%
Bos taurus	38	71,7	5	35,72
Sus domesticus	6	11,32	3	21,43
Ovis/Capra	4	7,55	3	21,43
Equus caballus	3	5,67	1	7,14
Canis familiaris	1	1,88	1	7,14
Sp. domestice	52	98,12	13	92,86
Meles meles	1	1,88	1	7,14
Sp. sălbatice	1	1,88	1	7,14
Sp. determinate	53	100	14	100
Coarne cervidee	4			
Aşchii	15			
Total eşantion	72			

Oricum, piesa noastră provine de la un exemplar mare, nu excludem un metisaj cu bourul. Per ansamblu, bovinele culturii Tei erau destul de înalte, cu talii cuprinse între 102,5–131 cm, cu o medie de 121,3 cm¹⁰ (N = 3), existând un pronunţat dimorfism sexual. În general, vitele bronzului mijlociu şi târziu din zonele sudice, sud-estice şi sud-vestice ale ţării prezintă o largă variaţie a înălţimii la greabăn. De pildă, pentru vitele siturilor Monteoru am stabilit o variaţie a taliei lor, cuprinsă între 106,4–133,4 cm (M = 115,7 cm; N = 8). Ne referim la eşantioanele de la Sărata-Monteoru¹¹, Cârlo-măneşti-Armanu¹², Cârlo-măneşti-Cetate¹³, Costişa¹⁴, Bogdăneşti¹⁵ şi Mândrişca¹⁶ (Fig. 4). Pentru

⁷ El Susi 2002, 246.

⁸ Sârbu *et alii* 2011, 128.

⁹ Haimovici 1968, 187.

¹⁰ Prezenţa animalelor castrate a sporit media înălţimii la greabăn.

¹¹ Haimovici 1994, 313.

¹² Dumitraşcu, Bălăşescu 2004, 52.

¹³ Date personale.

¹⁴ Date personale.

¹⁵ Haimovici 1966, 124.

¹⁶ Haimovici 1980, 196.

așezări Verbicioara există doar datele din locuirea de la Rogova¹⁷. În acest context, variația taliei lor este cuprinsă între 110,7–125,2 cm (M = 117,6 cm; N = 3). Pentru așezări Vatina¹⁸ am obținut o variație de 105,6–119,2 cm, cu o medie de 113,2 cm (N = 4)¹⁹, iar pentru Gârla Mare există o singură valoare de 118 cm, extrasă din lotul de la Ostrovul Corbului²⁰. În final, am folosit spre comparație și datele din așezarea de la Coslogeni (complexul cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni-NSK). Pentru situl respectiv s-a estimat o variație a taliei de 101,9–136,6 cm, cu o medie de 117,45 cm (N = 6)²¹.

Tabel 2. Frecvența speciilor în lotul 2000 de la Militari-Câmpul Boja

Specii	NISP	%	NMI	%
Bos taurus	24	31,17	5	23,81
Sus domesticus	17	22,08	9	42,86
Ovis/Capra	26	33,76	2	9,52
Equus caballus	5	6,5	2	9,52
Canis familiaris	1	1,3	1	4,76
Sp. domestice	73	94,81	19	90,48
Capreolus c.	3	3,89	1	4,76
Castor fiber	1	1,3	1	4,76
Sp. sălbatice	4	5,19	2	9,52
Sp. determinate	77	100	21	100
Așchii	127			
Total eșantion	204			

De la porcine provin șase resturi (11,32%) de la trei indivizi (21,43), sacrificați între 2–2,5 ani (un individ) și 3–3,5 ani (doi indivizi). Puținele dimensiuni sugerează specimene relativ robuste, mixajele cu mistrețul fiind posibile. O singură talie de 78,37 cm a fost estimată pe oasele de la Popești²², în rest nu există date de înălțime la greabăn pentru această epocă. Porcul crescut de comunitățile Bronzului mijlociu este înalt și relativ robust comparativ cu epocile anterioare, unele dimensiuni atingând limitele inferioare ale mistrețului. Exemplificăm prin următoarele date. În așezări Monteoru am estimat o variație de 66,7–79,3 cm (M = 73,61 cm, N = 14)²³, în Verbicioara, 70,3–80,4 cm (M

¹⁷ El Susi 1999, 27.

¹⁸ Am inclus datele de la Foeni-Gomila Lupului și Gornea-Păzăriște.

¹⁹ El Susi 1994, 187; El Susi 1995, 230.

²⁰ El Susi 2005, 1154.

²¹ Udrescu 1995, 103–108; am recalculat înălțimile bovinelor folosind coeficientul Matolcsi.

²² Haimovici 1963, 151.

²³ Aceleași situri ca și în cazul vitelor au furnizat date comparative.

= 77,3 cm, N = 3), în Gârla Mare, 73,58 cm, iar în NSK, 70,7–86,4 cm (M = 79,8 cm, N = 30) (Fig. 5). Pentru siturile Vatina nu există estimări ale taliei.

Rumegătoarele mici le aparţine patru oase (7,55%) de la trei indivizi (21,43%). Este vorba de trei spărturi dintr-un corn de capră şi trei mandibule de la două ovine. Oile au fost sacrificate sub doi ani şi între 4–6 ani. În privinţa taliei ovicaprinelor, lotul din 2000 a furnizat două valori: 73,7 cm pentru o ovină şi 67,8 cm pentru o caprină. În schimb, pentru rumegătoarele mici de la Popeşti se precizează că erau de talie mică şi medie²⁴. Pentru bronzul mijlociu şi târziu din arealul amintit, parametrii ovicaprinelor oscilează destul de mult, predominând totuşi valorile medii, cu puţine valori mari. În cazul ovinelor, pentru Monteoru s-a estimat o variaţie de 56,2–68,8 cm (M = 60,5 cm, N = 8), pentru Verbicioara, 65,5–69,8 cm (M = 67,18 cm, N = 3) şi pentru NSK, 58,4–72,5 cm (M = 64,4 cm, N = 15). În cazul caprinelor, valori de 60,9–72,1 cm (M = 64,7 cm, N = 5) s-au înregistrat pentru situri Monteoru şi 59,2–68,7 cm (M = 64,2 cm, N = 3) pentru situri ale complexului NSK (Fig. 6).

De la cal provin trei resturi (5,67%) atribuite unui animal ce a atins stadiul adult (7,14%). Este vorba de un fragment de mandibulă, un metatars IV, nesudat la metatarsul III şi o falangă proximală. Aceasta avea o lungime modestă, de numai 74,5 mm. Pe baza unui grafic de reprezentare a valorilor lungimii maxime a falangei I, în diferite culturi ale epocii bronzului, se poate presupune că, piesa noastră are o valoare modestă, aparţinând unui exemplar de talie mică. Pe graficul din Fig. 7 se evidenţiază şi falange cu lungimea maximă de 90 mm, ce ar putea proveni de la indivizi cu înălţimea la greabăn de peste 1,40 m. În Bronzul mijlociu predomină animalele de talie mică, cel mult medie, puţine exemplare depăşind 1,40 m. Pentru această epocă, din păcate, există şi puţine estimări ale înălţimii la greabăn. Amintim totuşi materialul Vatina de la Foeni-Gomila Lupului, pentru care s-au estimat talii de 133,3, 136,5 şi 138 cm²⁵. În acelaşi sit se atestă şi hipofagia, 18,6% fiind ponderea calului în alimentaţie. Consumul cărnii de cal era o practică curentă în comunităţile epocii bronzului, probabil şi în cultura Tei. În acest sens, materialul Tei din 2000 a exemplificat-o din plin²⁶. Din lotul nostru provine un singur rest de radius de câine, spart în vechime, ce nu a oferit vreo informaţie utilă.

Ponderea speciilor vâdate este de 1,88% (NISP) şi 7,14% (NMI). Dintre speciile vâdate, amintim un singur fragment de omoplat atribuit bursucului. Prin Fig. 8 am ilustrat piesele cu urme de folosire, prelucrare; pe lângă cele două falange de vită perforate proximal, pentru a fi folosite ca mânere pentru ceva unelte amintim două fragmente os, posibil tot de la vită, folosite ca răzuitoare

²⁴ Haimovici 1963, 151.

²⁵ El Susi 1994, 188.

²⁶ Negru *et alii* 2000, 154.

(8/a; 8/d). Muchia activă a răzuitoarelor era ușor ascuțită și „dantelată”. Să nu uităm și cele patru resturi de coarne de cervidee (8/b) aflate în diverse faze de procesare. Credem că prelucrarea materiilor dure animale era o activitate bine conturată, dacă la cele 73 oase cât reprezintă eșantionul nostru, opt sunt piese cu prelucrare (cam 11%).

Concluzii

Având în vedere numărul mic de oase din cele două eșantioane, pentru a oferi un set de date cât de cât util asupra gospodăririi animalelor în comunitățile Tei de la Militari-*Câmpul Boja*, am cumulat cele două loturi și am recalculat frecvențele speciilor. Astfel, în Fig. 9 sunt redată noile variații procentuale de la Militari, evident, doar cele pe fragmente (NISP). N-am calculat frecvențele unificate și pe NMI, existând posibilitatea ca unele oase din cele două loturi să provină de la aceiași indivizi. În setul de date folosit spre comparație (Fig. 9), pentru fiecare cultură în parte am inserat valorile minime și maxime de frecvență a speciilor de mamifere²⁷. Per ansamblu, potrivit noilor estimări, în așezarea culturii Tei de la Militari-*Câmpul Boja* predomină speciile domestice în proporție de 96,15%, vânatul având o importanță redusă, de 3,85%. Cele trei specii identificate, castor, căprior, bursuc, par mai degrabă legate de un mediu deschis, cu cursuri de apă nu foarte rezezi. Ponderea vitei este destul de mare, cam 47,69%, urmată de ovicaprine (23,08%) și porcine (17,69%). Calul este un element relativ important, are o pondere de 6,15%, câinele este nesemnificativ economic (1,54%). Raportând rezultatele de la Militari la cele de la Popești, evidențiem similitudini ce constau în: ponderea relativ mică a vânatului (sub 8%); prevalența bovinelor, proporția lor fiind apropiată, 52,72% la Popești și 47,69% la Militari-*Câmpul Boja*; frecvențe relativ apropiate ale suinelor, 18,48% la Popești și 17,69% la Militari. Procentajele cabalinelor și canidelor sunt similare, 5,98% și 1,08% la Popești. Singura deosebire între cele două așezări Tei rezidă în ponderea mai mică a ovicaprinelor la Popești (14,14%)²⁸, față de 23,08% la Militari-*Câmpul Boja*.

Încercând o integrare a modelului economic ipotetic de la Militari-*Câmpul Boja* în contextul bronzului mijlociu, obținem rezultate diferite. Concret, în situările Monteoru, ponderea vânatului variază între 1,1–12%²⁹ la Sărata Monteoru și 28,8% la Costișa. În ceea ce privește exploatarea mamiferelor domestice se conturează trei „tipare economice”: primul este caracterizat prin exploatarea

²⁷ Pentru sinteza asupra siturilor Monteoru, prin prisma noilor cercetări, vezi El Susi 2012–2013, 5–14.

²⁸ Haimovici 1963, 149.

²⁹ Haimovici 1994, 10.

prevalentă a vitelor, cu o pondere mică de ovicaprine, maximum jumătate din frecvența primului taxon; al doilea tip economic este caracterizat prin proporția echivalentă a bovinelor și ovicaprinelor și al treilea, prin exploatarea prevalentă a ovicaprinelor. În prima grupă includem siturile de la Cârломănești-*Armanu*, cu 48% vite³⁰, Bogdănești cu 52%³¹ și Mîndrișca cu 63%³². În compensație, rata ovicaprinelor este mică, de circa 11–18% în siturile din Moldova și mult mai mare, de 27% la Cârломănești-*Armanu*. O sub-variantă a acestui model, cu o rată ceva mai scăzută a bovinelor (40,14%) dar prevalentă, față de o pondere redusă la jumătate a ovicaprinelor (22,9%), o reprezintă așezările de la Sărata Monteoru³³ sau Costișa cu numai 32,7% bovine față de puține ovicaprine 12%³⁴. O altă grupare include situri cu procente apropiate ale vitei și ovicaprinelor, 36–35,8% la Pietroasele-*Gruia Dării* și 42,1–43,8% la Sărata Monteoru³⁵. Ultima grupă include doar așezarea de la Năeni-*Zănoaga* cu o pondere de 28,2% a vitei față de 46,3% rata ovicaprinelor³⁶. Procentajul porcinelor este aproximativ egal, el variază nesemnificativ între 15–17%, ceva mai mic fiind la Sărata Monteoru (11,6%). Exploatarea calului este redusă, notăm ponderea însemnată a calului la Costișa (8%), față de restul așezărilor, el totalizează sub 5–6%. Ponderea scăzută a oaselor sale s-ar explica prin aceea că, triburile monteorene *nu-l asimilaseră încă pe deplin, în cadrul economiei lor, ca animal domestic*³⁷. Exploatarea resurselor acvatice, de pildă culesul moluștelor, pescuitul au avut o contribuție mică în alimentația comunităților Monteoru. Deși așezările monteorene s-au dezvoltat în regiunile subcarpatice, oferind cam aceleași resurse naturale, ele prezintă deci, unele particularități ale gestionării animalelor, ce nu pot fi explicate doar prin influența factorilor bio-geografici asupra capacității de valorificare a resurselor naturale.

Sub raport paleofaunistic³⁸, doar patru situri Verbioara beneficiază de date de faună, Rogova³⁹, Ostrovul Corbului⁴⁰, Verbița⁴¹ și Dobra⁴². De la bun început subliniem apartenența stațiunilor la diferite nivele cronologice ale

³⁰ Dumitrașcu, Bălășescu 2004, 55.

³¹ Haimovici 1966, 120.

³² Haimovici 1980, 199.

³³ Haimovici 1994, 318.

³⁴ Date personale.

³⁵ Este vorba de alt eșantion, Becker 2000, 80.

³⁶ Becker 2000, 77.

³⁷ Haimovici 1994, 316.

³⁸ El Susi 2012, 54–67.

³⁹ El Susi 1999, 25–41.

⁴⁰ El Susi 2005, 109–125.

⁴¹ Haimovici, Gheorgiu-Dardan 1970, 557–559.

⁴² Date personale, nepublicate.

culturii Verbicioara, eșantioanele analizate sunt inegale și nesatisfăcătoare sub raport cantitativ, ele provin din locuiri repartizate atât în zona de câmpie, cât și de deal. Un prim aspect de remarcat, ponderea speciilor vâdate este variabilă, cu o valoare maximă de 37,4% la Dobra și una apropiată, de 34,6% la Ostrovul Corbului. La polul opus se plasează locuirea de la Verbița cu o rată a vânătorii de 18% și Rogova cu 14,7%. În general, locuirile de pe Ostrov au beneficiat de condiții bune pentru existența și exploatarea unei faune sălbatice diversificate și abundente, așa s-ar explica rata mare de animale sălbatice în mai toate nivelele culturale. Și așezarea de la Dobra arată un procent mare de vânat, se pare că zona colinară a Bălăciței oferea condiții propice pentru existența unui vânat bogat și diversificat. Exploatarea mamiferelor domestice îmbracă aspecte ce variază sensibil de la sit la sit. Astfel, la Ostrovul Corbului vitele au cel mai scăzut procent, 27,1%; probabil că exploatarea altor resurse alimentare, provenite din vânat, pescuit, creșterea oilor, porcilor va fi fost mai avantajoasă, mai potrivită cu condițiile ambientale, decât creșterea vitelor. Ovicaprinele au procentaj mare, 21,3%, urmate de porcine cu 16,7%. Creșterea liberă a porcului va fi fost și ea avantajată de vegetația specifică, dezvoltată de-a lungul sistemului de bălți al Dunării. Așezarea de la Verbița arată o rată nu foarte mare a vitei, cam 31,1%, în schimb porcul atinge 26% și ovicaprinele 22,8%. Se pare că și în acest caz gospodărirea unor animale de talie mică, oi, capre, porc era mai avantajoasă comunității respective. Dobra, situată cam în același ambient, surprinde prin rata mare a vitei, de 41,5%, în compensație cu exploatarea redusă a porcului (8,1%) și rumegătoarelor mici (7,3%). Rogova se bazează pe o exploatare preponderentă a vitei (35%) și ovicaprinelor (36,5%), cu mai puțin porc (20,6%). Per ansamblu, cu excepția sitului de la Dobra, în toate celelalte așezări, ovicaprinele și porcinele reprezentau o componentă de bază a economiei animaliere. Probabil este o caracteristică a comunităților Verbicioara, în a exploata pe scară largă animalele de talie mică (mai ales ovicaprinele), indiferent de poziționarea lor geografică. Calul are o importanță redusă, lipsind de la Ostrovul Corbului, exceptând situl de la Dobra, cu un procent mare de cal, de circa 5,7%. El era cu siguranță folosit în alimentație. Pe lângă mamifere, care prevalează în proporție de 93,3%, la Ostrovul Corbului s-au identificat și resturi de la scoici și pești, ponderea lor fiind de 6,7% din eșantion. Chiar dacă procentul lor este redus, cu certitudine pescuitul și culesul moluștelor se practicau sezonier.

Legat de comunitățile Gârla Mare, un singur sit beneficiază de date de paleofaună, cel de la Ostrovul Corbului. Exploatarea resurselor acvatice ocupa un loc bine precizat în dieta comunității, ponderea sa fiind de 21,88%, raportat la întregul lot determinabil. Pentru grupa mamiferelor, proporția speciilor vâdate este de 47,3% față de 52,7%, cea a mamiferelor domestice. O anume specializare a comunităților Gârla Mare în vânătoare ar putea explica într-o oarecare măsură

ponderea crescută a resturilor de specii sălbatice. Pe de altă parte, amplasarea locuirii în lunca Dunării ar fi o explicație bună pentru vânatul din abundență, reflectat și în economie. Și, în ultimă instanță, putem sugera un anumit declin al economiei animaliere, compensată printr-o intensificare a vânătorii. În paralel cu scăderea procentajului bovinelor la 15,5%, asistăm la o puternică orientare a economiei animaliere pe gospodărirea porcului (20,4%), specie prolifică și facil de întreținut în condițiile extrem de favorabile de pe Ostrov. Acesta, alături de rumegătoarele mici (14,3%) reprezentau sursa de carne la îndemână pe tot parcursul anului.

În așezările comunităților Vatina, vânătoarea este o sursă cu mare pondere în asigurarea necesarului proteic. De pildă, în locuirea de la Gornea-Păzăriște avem o pondere a vânatului de 54,2%, segmentul domestic reprezentând doar 45,8%⁴³. În schimb, în așezarea de la Foeni-Gomila Lupului, procentul vânatului este de numai 26,7%⁴⁴. În primul caz este vorba de localizarea sitului în Valea Dunării, într-un ambient favorabil unui vânat bogat și divers, în al doilea caz, Câmpia Banatului oferea mai puține resurse de acest fel. Exploatarea vitelor se făcea pe scară mai mică în comunitățile Vatina, nevoile alimentare fiind compensate fie prin exploatarea vânatului, la Gornea-Păzăriște, fie a porcului și cabalinelor la Foeni. Se pare că există similitudini în materie de economie animalieră între situri Vatina și Gârla Mare, concretizate în exploatarea pe scară mică a vitei, în jur de 18,6–25%, ponderea apropiată a porcului (13,3–22%) și o cotă mai mică de rumegătoare mici (4,7–18,6%). Calul este bine exploatat la Foeni-Gomila Lupului (18,6%), iar câinele înregistrează doar 1,7–1,9%.

Practic, la ora actuală, prin prisma datelor de faună acumulate nu se pot preciza trăsăturile definitorii ale diferitelor aspecte culturale ale bronzului mijociu, din aria investigată, în materie de economie animalieră; evident, insuficiența eșantioanelor și a siturilor cu analize osteologice ar fi cauza principală. Dacă pentru cultura Monteoru datele faunistice sunt cât de cât consistente și acoperă un număr important de așezări, pentru celelalte arii culturale informația este încă deficitară.

BIBLIOGRAFIE

Becker 2000,

C. Becker, *Subsistenzstrategien während der frühen metallzeit im zentralkarpatischen Raum – neue archäozoologische Daten zur Coțofeni- und Monteoru-Kultur*, în *PZ*, 75, 1, 2000, 63–92.

⁴³ El Susi 1995, 226.

⁴⁴ El Susi 1994, 185.

Dumitrașcu, Bălășescu 2004,
V. Dumitrașcu, A. Bălășescu, *Fauna din complexe arheologice de la Cârlo-mănești-Armanu (jud. Buzău)*, în *Mousaios*, 9, 2004, 51–56.

El Susi 1994,
G. El Susi, *Rapport préliminaire sur le matériel faunique de l'établissement Vatina de Foeni (dép. Timiș)*, în *AnB*, III, 1994, 184–192.

El Susi 1995,
G. El Susi, *Analiza resturilor de faună din așezarea de epoca bronzului de la Gornea-Păzăriște*, în *AnB*, IV, 1995, 226–244.

El Susi 1999,
G. El Susi, *Studiu preliminar asupra resturilor de faună din așezarea de epoca bronzului, cultura Verbicioara, Rogova (jud. Mehedinți)*, în *Drobeta*, IX, 1999, 25–41.

El Susi 2002,
G. El Susi, *Cercetări arheozoologice în așezarea de epoca bronzului de la Carei "Bobald" (județul satu Mare)*, în *Thraco Dacica*, T 23, 1–2, 2002, 243–265.

El Susi 2005,
G. El Susi, *Cercetări arheozoologice în nivelele de epoca bronzului (culturile Verbicioara și Gârla Mare) de la Ostrovul Corbului (jud. Mehedinți)*, în *Banatica*, 17, 2005, 109–125.

El Susi 2012,
G. El Susi, *Date asupra gospodăririi animalelor în așezări ale Culturii Verbicioara în Oltenia*, în *Drobeta*, XXII, 2012, 54–67.

El Susi 2012–2013,
G. El Susi, *Recent Archaeozoological Research in Monteoru Culture Sites from Eastern Romania*, în *Thraco-Dacica*, S.N., IV-V (XXVII-XXVIII), 2012–2013, 5–14.

Haimovici 1963,
S. Haimovici, *Studiul resturilor de faună din așezarea de la Popești, aparținând epocii bronzului*, în *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza Iași*, T. 9, f. 1, s. II, 1963, 147–156.

Haimovici 1966,
S. Haimovici, *Studiul materialului faunistic descoperit în așezarea din epoca bronzului (Cultura Monteoru) de la Bogdănești (r. Tg. Ocna, regiunea Bacău)*, în *ArhMold*, 4, 1966, 119–136.

Haimovici 1968,
S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în stațiunile arheologice din epoca bronzului de pe teritoriul României*, în *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza Iași*, T. 14, f. 1, s. II, 1968, 185–198.

Haimovici 1980,

S. Haimovici, *Studiul materialului paleofaunistic din aşezarea de la Mândrişca (Valea Seacă) aparţinând culturii Monteoru*, în *Carpica*, 12, 1980, 191–201.

Haimovici 1994,

S. Haimovici, *Studiul unui lot de paleofaună provenit din aşezarea eponimă a culturii Monteoru*, în *ArhMold*, XVII, 1994, 309–319.

Haimovici, Gheorgiu-Dardan 1970,

S. Haimovici, G. Gheorgiu-Dardan, *L'élèvement et la chasse à l'Âge du Bronze en Roumanie*, în *Des Actes du VII Congrès International Des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques*, 1970, 557–559.

Negru 2007,

M. Negru, *Militari-Câmpul Boja*, Series III. *Settlements of 2nd–4th Centuries A D*, Târgovişte, 2007.

Negru et alii 2000,

M. Negru, C. Schuster, D. Moise, *Militari-Câmpul Boja. Un sit arheologic pe teritoriul Bucureştilor*, Bucureşti, 2000.

Sârbu et alii 2011,

V. Sârbu, S. Matei, D. Costache, L. Grigoraş, G. El Susi, *Pietroasa Mică–Gruiu Dării, judeţul Buzău. Descoperirile din epocile eneolitică şi a bronzului*, Monografii Arheologice III: Bibliotheca Mousaios, Brăila-Buzău, 2011, 95–159.

Udrescu 1995,

M. St. Udrescu, *Observatii preliminare privind creşterea animalelor şi vânătoreea în aşezarea de la Coslogeni (jud. Călăraşi)*; *Date zooarheologice*, în *CCDJ*, 13–14, 1995, 103–108.

ANIMAL EXPLOITATION IN THE BRONZE AGE SITE (TEI CULTURE) FROM MILITARI – CÂMPUL BOJA (BUCHAREST)

Abstract

Although, there are plenty of archaeological data about Tei settlement (Middle Bronze Age), information are scanty under paleoeconomic report, which is why we decided to publish the bones from the 2014' campaign. Our sample cumulates 72 pieces, plus another sample from the same site totaling 204 fragments (Table 2). As indicated by the distribution of species (Table 1, Fig. 1), of the 72 bones, 15 are unidentifiable and 53 are precisely determined. Four deer horns show traces of processing/ use. Comparing the data between the two tables, we found a couple of common features as: a little rate of the wild taxa, a diminished dog rate, a significant rate of the horse. On the other hand, given the small samples, the

frequencies of domestic mammals largely vary between samples, that is difficult to interpret them. 38 bones (71.7%) originate from five cattle (35.72%). A few measurements indicate quite robust specimens (presumably bulls); in the light of the sample from Popești (another Tei site), cows appear to be more thin and shorter. Generally speaking, cattle from the Tei settlements were pretty tall (102.5 to 131 cm, Mean = 121.3 cm; N = 3), powerful, with a visible sexual dimorphism. The five specimens were killed in the following stages: two individuals between 2–2.5 years, one around 2.5–3/ 3.5 years, another between 6–9 years and another (the geld) beyond 3–4 years. The cattle using at traction has been suggested, primarily by a metacarpus from a castrated individual, and by two phalanges with exostoses (Fig. 3/ c). There are the same pieces that highlight perforations on the plantar side (Fig. 8/ c). Maybe they were used as handles for tools. Six bones (11.32% as NISP) were assigned to three pigs (21.43% as MNI), slaughtered between 2–2.5 years (an individual) and 3–3.5 years (two individuals). The few measurements suggest relatively robust individuals, mating with wild boar is likely. A single wither height of 78.37 cm was evaluated in light of the sample from Popești (Fig. 5). Four bones belong to small ruminants (7.55%) from three individuals (21.43%). It is a goat and two sheep that were butchered under two years and between 4–6 years. With respect to the waist, estimations of 73.7 cm (sheep) and 67.8 cm (goat) were assessed (Fig. 6), taking into account the 2000' assemblage. Three bones (5.67%) originate from one horse (7.14%) having achieved the grown-up stage (7.14%). It is a jaw part, a fourth metatarsal and proximal phalanx. The last piece has a modest length of only 74.5 mm. Subsequently, in Fig. 7 is demonstrated the variation of the GL of the first phalanx in sites from the Middle and Late Bronze Age cultures. Agreeing that picture, it can be presumed that our piece originates in a small specimen. The sample of 2014 contains a single dog radius damaged in the past. A single badger scapula belongs to wild mammals. Description of some bones and horns with traces of processing/ use (Fig. 8) completes the article. Toward the end of the article there is a discussion about the animal farming of the Middle Bronze Age sites from south, southeast and southwest of the country, in the light of the most recent fauna examinations; the frequencies of the species are emphasized on Fig. 9.

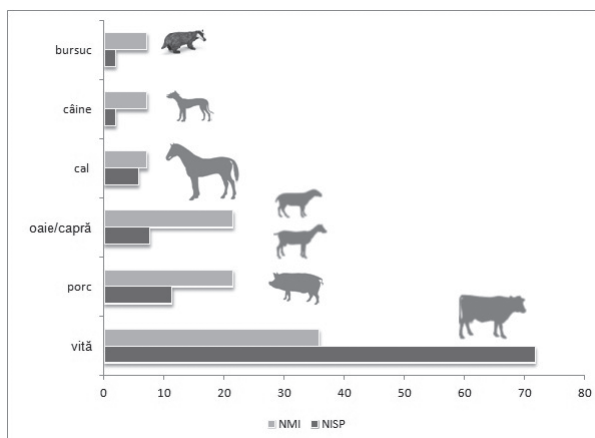

Fig. 1. Frecvențele speciilor în lotul 2014 de la Militari-Câmpul Boja. / Species frequencies in Militari-Câmpul Boja (sample from 2014).

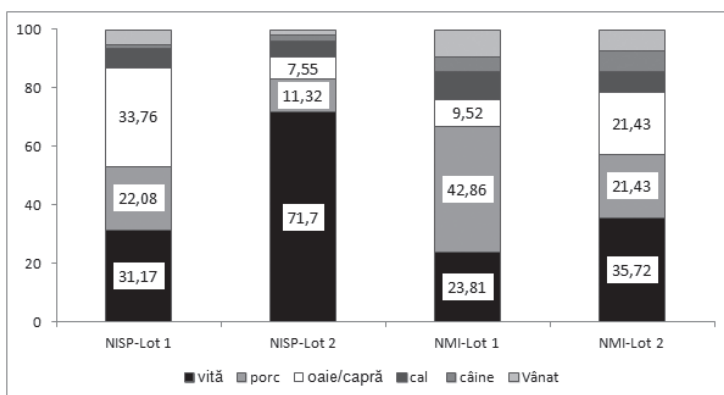

Fig. 2. Frecvențele speciilor în lotul 1 (2000) și lotul 2 (2014) de la Militari-Câmpul Boja. / Species frequencies in the 1st sample (2000) and 2nd (2014) from Militari-Câmpul Boja.

Fig. 3. Oase de vită. / Cattle bones: a- metacarp; b- radius distal; c- Ph. I.

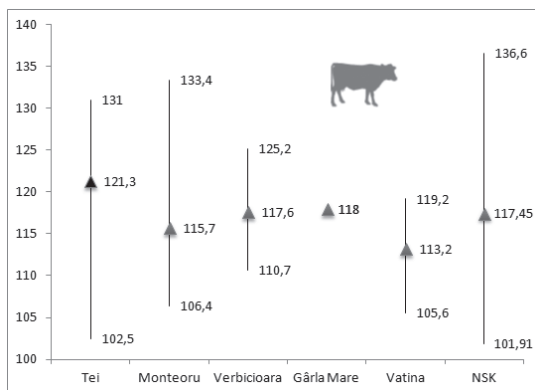

Fig. 4. Talia vitei în așezări ale bronzului mijlociu și târziu din S, SE și SV, României. / Cattle size in the Middle and Late Bronze Age sites from S, SE and SW Romania.

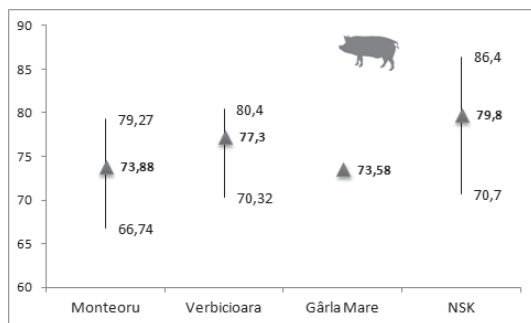

Fig. 5. Talia porcului în așezări ale bronzului mijlociu și târziu din S, SE și SV, României. / Pig size in the Middle and Late Bronze Age sites from S, SE and SW Romania.

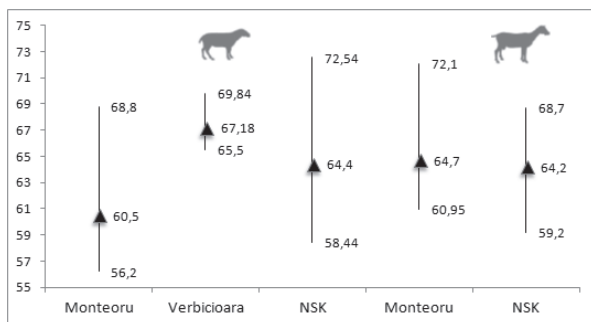

Fig. 6. Talia ovinelor și caprinelor în așezări ale bronzului mijlociu și târziu din S, SE și SV. / Sheep, goat size in the Middle and Late Bronze Age sites from S, SE and SW Romania.

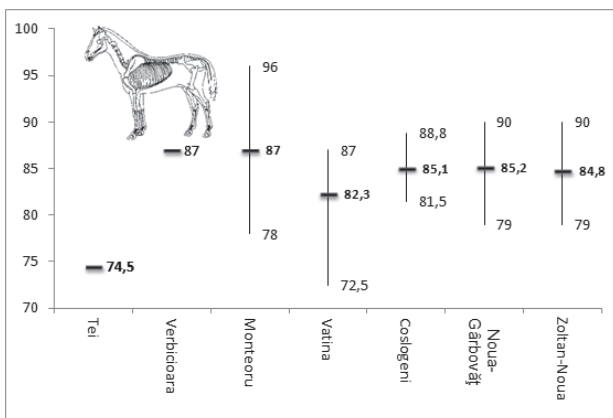

Fig. 7. Lungimea falangei proximale/ Ph I de cal în situri ale bronzului mijlociu și târziu din S, SE și SV, României. / GL of horse Ph I in the Middle and Late Bronze Age sites from S, SE and SW Romania.

Fig. 8. Oase prelucrare din așezarea de la Militari-Câmpul Boja: a, d – bovine; b – corn căprior; c – falange de vită perforate proximal. / Worked bones from the site Militari-Câmpul Boja: a, d – long bones from bovines; b – roe deer antlers; c – cattle phalanges proximal perforated.

	TEI	Monteoru	Verbicioara	Gârla Mare	Vatina
	47,69-52,72%	28,2-63,1	27,1-41,5	15,5	18,6-25
	17,69-18,48%	11,6-16,69	8,1-25,9	20,4	13,3-22
	23,08-14,14%	11,68-46,3	7,3-26,5	14,3	4,7-18,6
	6,15-5,98%	0,59-5,44	1,6-5,7	2,1	18,6
	1,54-1,08%	1,4-4,18	0,3-1,3	0,4	1,7-1,9
VĂNAT	3,85-7,6	1,1-28,8	37,4-14,7	47,3	54,2-26,7
DOMESTICE	96,15-92,4	98,9-71,2	62,6-85,3	52,7	

Fig. 9. Frecvențele speciilor în așezări ale bronzului mijlociu în S, SE și SV, României. / Species frequencies in the sites of the Middle Bronze Age in S, SE and SW Romania.